

Ophrys santonica Mathé & Melki

Een nieuwe soort voor de departementen Aveyron en Hérault in Zuid-Frankrijk

Herman van Looken

Samenvatting

In juli 1999 vonden we voor het eerst een zeer kleine, laatbloeiende *Ophrys scolopax* Cav. In het departement Aveyron, die we konden vergelijken met de beschrijving van *Ophrys santonica* door Mathé & Melki (zie pag. 89, 1). Dit jaar bloeide deze soort eind juni en juli vrij overvloedig op de hellingen van het plateau de Guilhaumard, een uitloper van de Causse du Larzac. Een doorgevoerd en vergelijkend onderzoek laat toch enigszins vermoeden dat deze *Ophrys* ook enkele kenmerken heeft van *Ophrys apifera* Huds. De hybride *Ophrys scolopax* Cav. x *Ophrys apifera* Huds., is echter al door Duffort beschreven onder de naam *Ophrys xminuticauda*.

Summary

Early July 1999 we found a late flowering and small *Ophrys scolopax* Cav. in the department Aveyron, that we could compare with the description of *Ophrys santonica* by Mathé & Melki. This year the species was flowering at the end of June and abundant in July on the slopes of the plateau de Guilhaumard, a foothill of the Causse du Larzac in the south of the department Aveyron (F). An in depth investigation makes it likely that this *Ophrys* is not without any influence of *Ophrys apifera* Huds. The hybrid *Ophrys scolopax* Cav. x *Ophrys apifera* Huds. is yet already described as *Ophrys xminuticauda* by Duffort.

Zusammenfassung

Im Juli 1999 wurde erstmals eine sehr kleine, spätblühende *Ophrys scolopax* Cav. Sippe im Departement Aveyron (F) gefunden. Diese Pflanze wurde mit *Ophrys santonica* verglichen, die von Mathé & Melki beschrieben wurde. Dieses Jahr haben die Pflanzen vom Ende Juni bis Ende Juli in den Abhängen der Hochebene von Guilhaumard, einem Ausläufer der Causse du Larzac, reichlich geblüht. Eine kritische Untersuchung macht es glaubwürdig, dass diese *Ophrys*-Sippe auch Merkmale von *Ophrys apifera* Huds. aufweist. Der Bastard *Ophrys scolopax* Cav. x *Ophrys apifera* Huds. ist jedoch schon von Duffort beschrieben worden (*Ophrys xminuticauda*).

Résumé

Début juillet 1999 nous avons trouvé une trentaine de pieds d'un très petit *Ophrys scolopax* Cav., que nous avons comparé et identifié avec le texte descriptif d'*Ophrys santonica* Mathé & Melki. Cette année, l'*Ophrys* était déjà présent et en fleurs mi-juin et très abondant début juillet sur les contreforts et pentes du plateau de Guilhaumard et du Causse du Larzac. Un examen plus approfondi nous laisse soupçonner que cet *Ophrys* n'est pas sans influence d'*Ophrys apifera* Huds. L'hybride *Ophrys scolopax* Cav. x *Ophrys apifera* Huds., est déjà décrit par Duffort et porte le nom *Ophrys xminuticauda*.

Inleiding

In 1987, een jaar voor de beschrijving van *Ophrys santonica* door Mathé & Melki meldde Claude Bouteiller, botanist uit St. Affrique, ons dat er in augustus 1986 op een droge helling nabij Vendeloves (St. Affrique) nog bloeiende *Ophrys scolopax* Cav. was gevonden. Daar deze bloeitijd ver buiten het normale orchideeënzeizoen lag en we nog niet permanent in Aveyron verbleven, rangschikten we deze melding bij onze gegevens als hoogst merkwaardig en nog te onderzoeken.

Sinds dat jaar hebben we over deze laatbloeiër niets meer gehoord. In 1998 werd ons door Heinz en Christa Melcher, Heidelberg (D) een foto getoond van een twijfelachtige *Ophrys holoserica* (Burm.fil.) W. Greuter, welke in juni bloeide. De plant was gevonden nabij Canals aan de rand van het plateau de Guilhaumard, een deel van de Causse du Larzac. Het bleek echter een *Ophrys scolopax* Cav. te zijn. De vergissing werd veroorzaakt door het feit dat de laatste bloem van de stengel op *Ophrys holoserica* (Burm. fil.) W. Greuter leek, omdat deze nog maar pas geopend was (nog bolstaande sepalen) en nog geen teruggeplooid lip vertoonde, die daardoor breed uitstond.

Het was ons wel opgevallen dat de bultjes korter waren dan deze van *Ophrys scolopax* Cav. Onderzoek ter plaatse leverde evenwel niets anders op dan *Ophrys scolopax* Cav., alle einde bloei. Hierdoor was onze aandacht weer gevestigd op de laatbloeiër, die we zelf toch ook wens-ten te vinden.

Meldingen van het voorkomen van *Ophrys holoserica* (Burm. fil.) W. Greuter op de Causse du Larzac regelmatig op. Zelf zijn we er nog niet in geslaagd deze te vinden. Op een fototentoonstelling Flore des Causse in St. Felix de Sorgues werd eveneens *Ophrys holoserica* (Burm.fil.) W. Greuter getoond, zelfs met aanduiding van standplaats! Bij navraag en verder onderzoek stelden we echter vast dat de opnamen helemaal niet uit het departement Aveyron kwamen.

Heinz en Christa Melcher brachten ons op 30 juni 1999 naar een helling waar ze vijf weken voordien *Orchis papilionacea* L. en *Serapias vomeracea* Briq. hadden gevonden.

Het was ons wel duidelijk dat we alleen nog de uitgebloeide stengels zouden terugvinden. Het leek dus wel nuttig, gezien de zeldzaamheid van beide soorten op de Causse, dit te kunnen bevestigen. De schapen waren ons jammer genoeg nog maar eens voor geweest. Geen van beiden werd teruggevonden, maar we vonden wel hier en daar verspreid kleinbloemige *Ophrys scolopax* Cav. s.l. die juist ontloken.

Ophrys scolopax Cav. bloeit echter op deze droge helling normaal reeds aanvang mei met hoogbloei half mei en einde bloei midden juni.

Hier stond dus duidelijk wat anders!

Beschrijving

Bij het doornemen van de tekst uit het boek 'Les orchidées de France, Belgique et Luxembourg', een uitgave van S.F.O. Frankrijk uit 1998 bleek duidelijk dat onze laatbloeiër enkele kenmerken gemeen had met de beschrijving van *Ophrys santonica* Mathé & Melki uit de departementen Charente, Charente-Maritime en Les Deux-Sevres, gelegen aan de Atlantische kust zo'n 320 km hier vandaan.

De kleine bladeren waren tijdens de bloei reeds totaal verdroogd en zwart of er waren nog nauwelijks zichtbare resten. De zeer kleine bloemen hebben meestal witte of rose sepalen of zijn purper overlopen. De middensepalaal is soms voorovergebogen en beschaduwde het zuiltje dat soms een lang puntig snaveltje heeft. Ofwel hebben de bloemen nogal brede driehoekige petalen ofwel zijn ze smal, klein en geoord. Ze zijn dikwijls purper gekleurd.

De lip is ongeveer 8-9 mm lang. De middenlob is sterk gewelfd. De rand, rondom behaard, heeft een kale gele boord, die soms breed en duidelijk zichtbaar is, vooral naar de top toe. De randen zijn wat naar achter geplooid maar raken noch overlappen elkaar. Hierdoor lijkt de lip wat breder dan die van *Ophrys scolopax* Cav. Het aanhangsel is sterk ontwikkeld, soms drietandig met een spitse en langere middentand en soms naar boven geplooid zoals bij *Ophrys holoserica* (Burm. fil.) W. Greuter. De zijlobben zijn beduidend korter en stomper dan die van *Ophrys scolopax* Cav. maar soms erg verbreed aan de schouders en doen dan denken aan *Ophrys apifera* Huds. De tekening op de lip is breed

omzoomd met een wazige beenkleurige band en lijkt ofwel op twee naast elkaar liggende ruitjes, soms met gele vertakkingen die doorlopen onder de zijlobben of naar de top toe vervagen en daar een oogje vormen, of is zeer klein en schildvormig zonder vertakkingen en komt niet over het midden van de lip zoals bij *Ophrys apifera* Huds. Soms is de tekening toch gelijk aan deze van *Ophrys scolopax* Cav., twee tegenover elkaar staande halve maantjes, in elkaar overvloeiend. Het basaalveld is dikwijls afgetekend met een duidelijk zwart boordje zoals bij *Ophrys apifera* Huds. We hebben o.a. dit jaar opgemerkt dat deze *Ophrys santonica* Mathé & Melki duidelijk vroeger bloeide. We vonden namelijk de eerste bloem al op 15 juni. In 1999 was dit op dezelfde standplaats aanvang juli. We hebben ook direct naast een populatie van 32 exemplaren *Ophrys santonica* Mathé & Melki met begin bloei nog vier exemplaren *Ophrys scolopax* Cav. gevonden, weliswaar einde bloei. Van deze laatste waren zelfs de laatste bloemen beduidend groter dan die van *Ophrys santonica* Mathé & Melki. Op deze standplaats was in de onmiddellijke omgeving geen *Ophrys apifera* Huds. aanwezig. Op een andere standplaats, die we samen bezochten met Herbert en Christel Bouren uit Viersen (D), vonden we grote aantallen *Ophrys apifera* Huds. maar deze waren wel afbloeiend of einde bloei. Dit bevestigt ons vermoeden dat er wel degelijk hybriden kunnen voorkomen en zeker niet in principe onmogelijk zoals in het boek van de S.F.O. staat.

Op 24 juli 1998 vonden we merkwaardig genoeg nabij Ceilhes in het departement Hérault een bloeistengel van 48 cm hoog van een kruising *Ophrys apifera* Huds. met *Ophrys scolopax* Cav. We hebben nu wel enige twijfel of het hier niet om een hybride *Ophrys apifera* Huds. met *Ophrys santonica* Mathé & Melki gaat. Verder onderzoek naar het voorkomen van deze *Ophrys santonica* Mathé & Melki is dus noodzakelijk.

Voor wat de grootte van de lip betreft, maximum 9 mm, moeten we toch vermelden dat er aanvang mei in het departement Aveyron meestal in de vochtige hooilanden en schrale graslanden aan de voet van de Causse du Larzac, maar ook op

de Causse zelf een *Ophrys scolopax* Cav. voorkomt met gelijkaardig kleine bloemen. Deze zijn echter niet zo sterk convex. De lip is namelijk achterwaarts ver over elkaar geslagen, de zijlobben zijn smal, soms wat gebogen en puntig (*cornuta*). De petalen zijn ook wat langer, smal driehoekig en zelden geoord. Tevens dient opgemerkt dat midden mei vooral op droge hellingen er een wat grotere *Ophrys scolopax* Cav. verschijnt, doch deze is hier niet zo talrijk. Aanvang juni bloeit deze ook op 1000-1200 meter op de Causse Méjean en in de Cévennes. We waren wel zeer verbaasd toen we in een belangrijke populatie *Ophrys santonica* Mathé & Melki op een helling aan de voet van de Causse du Larzac een grootbloemig exemplaar aantroffen!

Het ontbreken of de totale verdroging van de bladeren (zwart) is voor ons geen noemenswaardig kenmerk. We hebben immers vastgesteld dat hier op de Causse na een droog najaar gevolgd door een droge lente er heel wat *Ophrys*-soorten verdorde bladeren hebben. O.a. worden *Ophrys lutea* Cav., *Ophrys araneola* Reichb. en *Ophrys apifera* Huds. dikwijls zo aangetroffen. We stelden dit jaar (2000) vast, gezien de regelmatige regenval in maart, april en mei, dat o.a. *Ophrys scolopax* Cav. Gave, ontwikkelde bladrozetten had en dat sommige *Ophrys santonica* Mathé & Melki eveneens een rozet met nog groene bladeren hadden. Enkele stengels van deze laatste hadden zelfs 4 goed ontwikkelde schutbladeren.

Standplaatsen

De groeiplaats nabij Canals (zie pag. 89, 2) op de grensscheiding van de departementen Aveyron en Hérault ligt op een hoogte van 800 meter, op een zuidflank van een heuvelkam welke deels bebost is met *Quercus pubescens*, *Acer campestre*, *Acer opalus*, *Corylus avelana*, *Cornus sanguinea*, *Euonymus europaeus*, *Sorbus aria*, *Crataegus monogyna* en *Prunus mahaleb*. Op de open plaatsen staan *Amelanchier ovalis* en *Juniperus communis*. Er is een zeer rijke vegetatie van o.a. *Gagea arvensis*, *Anthyllis vulneraria*, *Rhinanthus mediteraneus*, *Inula montana*, *Teucrium montanum*, *Hippocrepis commosa*, *Astragalus monspessulanus*, *Blackstonia perfoliata*, *Origanum vulgare*, *Campanula glomerata*,

Campanula rapunculus, *Dianthus caryophyllus* en *Dianthus monspessulanus*.

Gelijktijdig met *Ophrys santonica* Mathé & Melki bloeide *Epipactis muelleri* God., *Epipactis helleborine* ssp. *tremolsii* Klein en een hybride tussen beide. *Cephalanthera rubra* Rich. was einde bloei evenals *Ophrys apifera* Huds. *Orchis militaris* L., *Orchis purpurea* Huds., *Platanthera bifolia* Rich., *Limodorum abortivum* Batt., *Cephalanthera damasonium* Druce e.a. waren reeds lang uitgebloeid.

Verder werden hier waargenomen: *Orchis papilionacea* L., *Serapias vomeracea* Briq., twee zeldzame soorten voor het departement Aveyron.

Deze zeldzaamheid is o.a. ook te wijten aan het feit dat beide op een schapendrift groeien en jaarlijks worden afgegeten nog voor er zaadverspreiding kan plaatshebben. Het zal dus nog wel een tijd duren voor er sprake is van een populatie. De ganse omgeving van Canals is één van de mooiste en rijkste plaatsen van de Causse du Larzac en botanisch een juweeltje. Tot nu toe werden er 41 soorten orchideeën en 11 hybriden waargenomen.

Kleinschalige landbouw, hooiweiden afgewisseld met schrale graslandjes omzoomd met houtwallen, kleine bosjes, depressies en bronnetjes zorgen voor een onnoemlijke variatie. Hopelijk blijft deze omgeving gespaard voor schaalvergroting welke reeds op vele plaatsen duidelijk merkbaar is. Dit zou ook hier funeste gevolgen hebben voor de vegetatie en vooral voor de orchideeën. Hopelijk liggen de doelstellingen van het Parc Régional des Grands Causses hoger dan het valoriseren van historische locaties ten behoeve van de ontwikkeling van het toerisme.

We bezochten ook eind juni, begin juli de hellingen gelegen langs de abrupte flanken van het plateau de Guilhaumard nabij Le Clapier onder La Bastide des Fonts en Mas La Palatte. Hier ook bevinden zich nog vele restanten van schrale graslanden vooral op de koppen van de Lias of onderetage van het krijt, gelegen op ongeveer 650 meter hoogte. Deze zijn schaars begroeid met *Amelanchier ovalis*, *Crataegus monogyna*, *Sorbus aria*, *Juniperus communis*, *Buxus sempervirens*, *Prunus spinosa* en *Spartium junceus*.

Hier en daar is de Lias ontsloten door zware erosie en liggen er vele soorten versteende ammonieten aan de oppervlakte, vrijgekomen na hevige regenval. Een enorm rijk gebied! Kleine bronnetjes, beekjes en lavognes (drinkpoelen) liggen verspreid in het landschap. Overal hoort men boomkikkertjes, in de poeltjes zwemmen marmersalamander en vinpootsalamander en ook de adderringslang. Het eentonig geluid van de vroedmeesterpad klinkt tot in de nazomer.

Kenmerkende planten zijn: *Lotus corniculatus*, *Ophioglossum vulgatum*, *Blackstonia perfoliata*, *Salvia pratensis*, *Tetragonolobus maritimus* en *Carduncellus mitissimus*.

We vonden zeer veel uitgebloeide *Ophrys sulcata* Devill., met bloeistengels tot 35 cm hoog en 6 tot 9 bloemen. In een depressie telden we niet minder dan 250 exemplaren. Ook *Orchis coriophora* ssp. *coriophora* L., *Coeloglossum viride* L., voor deze laatste een uitzonderlijk jaar, *Serapias lingua* L., ook zeer talrijk, en *Ophrys scolopax* Cav. waren uitgebloeid.

Anacamptis pyramidalis L. was reeds over zijn hoogtepunt heen en duidelijk afbloeiend. *Gymnadenia conopsea* L. stond in hoogbloei, forse planten van 50 cm en meer, en was ook zeer overvloedig. Een hybride van deze laatste met *Dactylorhiza fuchsii* Druce was reeds uitgebloeid. Ook voor *Ophrys apifera* Huds. was de hoogbloei voorbij en waren ver uitgebloeid. We herkenden nog de variëteit *bicolor* en de *lusus trollii*. Deze kwam als derde en vierde bloem op een stengel met nog drie normale bloemen voor. Tenslotte vonden we nog een herkenbare *Ophrys aveyronensis* (Wood) Delf; *Ophrys santonica* Mathé & Melki begon ook hier pas te bloeien. We zagen honderden exemplaren met een stengel van 20 tot 35 cm. en zelden hoger. Hier vonden we wel een exemplaar met grote bloemen. Op 7 juli doorkruisten we de Causse du Larzac tussen La Pezade en Les Rives.

Door de vele rotsformaties, opgebouwd uit dolomiet, is het landschap er zeer chaotisch en pittoresk. Bij aanhoudende regen, na sneeuwval en verzadiging van de bodem ontstaat hier, soms slechts om de 20 jaar, een uitgestrekt meer van enkele hectaren groot. Hier is de bodem zeer zandig. In april '98 troffen we o.a. enkele eigen-

aardige diertjes aan in het water. *Chirocephalus diaphanus*, een nog levend fossiel, een primitief kreeftje dat op de rug zwemt met golvende beweging van zijn bladpootjes. Zo wat te vergelijken met de golvende beweging van de pootjes van een miljoenpoot. De oogjes staan op steeltjes. Het vrouwtje draagt de eitjes op de buik in een puntig zakje. Afgezet in de bodem blijven deze eitjes jaren lang levensvatbaar, zelfs na totale uitdroging van het meer. We hebben zelf op 16 jaren nog maar eenmaal het meer gezien.

Een tweede kreeftje dat we vonden, was *Lepidurus apus*, ongeveer 5 cm groot, met een ovaal rond rugpantser en vooraan twee samengestelde oogjes. Het achterlijf dat als een staartje van onder het pantser uitsteekt heeft twee korte sprieten.

In deze omgeving vinden we op de zandige gronden *Armeria girardii*, *Armeria alliacea*, *Trifolium stellatum*, *Linum campanulatum*, *Erodium cicutarium*, *Echiurn vulgare*, *Catananche coerulea*, *Senecio doronicum* ssp. *gerardii*, *Globularia punctata*. Op de rotsen bloeit in het voorjaar *Draba aizoides* var. *saxigena* en *Daphne cneorum*. Wat later volgt *Arenaria aggregata*.

Op de meer open plaatsen langs de randen van de sottes, kleine kornvormige akkertjes en veldjes, bloeien in het voorjaar *Fritillaria pyrenaica*, *Ornithogalum collina*, *Pulsatilla rubra*, *Leuzia conifera*, *Aster alpinus* ssp. *cebennensis*, *Linum suffruticosum*, *Linum leoni*, *Thymus dolomiticus*, *Anthyllis montana*, *Astragalus monspessulanus*, *Genista hispanica*, *Helianthemum appeninurn* en zeker niet te vergeten: *Stipa pennata* en *Carlina acanthifolia* het embleem van de Causse.

De voornaamste orchideeën die we hier vorige jaren reeds genoteerd hebben, zijn: *Aceras anthropophorum* L., *Orchis purpurea* Huds., *Orchis militaris* L., *Orchis ustulata* L., *Orchis morio* L., *Orchis coriophora* ssp. *fragrans* (Pollini) K. Richter, deze laatste soms in grote populaties, o.a. nabij Mas Combefère, *Anacamptis pyramidalis* L. en *Platanthera bifolia* (L.) Rich. Van de *Ophrys*-soorten vonden we ooit één exemplaar *Ophrys aveyronensis* (Wood) Delf. deze werd echter door ons de laatste jaren niet meer opgemerkt. *Ophrys lutea* Cav. werd vroeger niet gevonden maar is nu duidelijk verspreid en neemt

overal toe. *Ophrys insectifera* L., *Ophrys araneola* Reichb., *Ophrys scolopax* Cav. en vooral *Ophrys gargarica* ssp. *passionis* (Sennen ex Devill. 1994) Paulus & Gack zijn rijk vertegenwoordigd.

Op 7 juli waren alle soorten volledig uitgebloeid, uitgezonderd *Anacamptis pyramidalis* L., en *Himantoglossum hircinum* (L.) Spreng. Maar ook hier vonden we na lang rondzwerven 4 exemplaren *Ophrys santonica* Mathé & Melki in volle bloei. Een plant was slank en 38 cm hoog met 10 bloemen. De andere waren slechts 20 cm hoog met 4-6 bloemen.

Conclusies en bedenkingen

Oorspronkelijk werd *Ophrys santonica* Mathé & Melki beschreven onder de naam *Ophrys aestivalis*, S.F.O. (1994), n°. 112, p.120-126. Dit was een ongelukkige keuze omdat de naam *Ophrys aestivalis* Lam. reeds bestond als synoniem voor *Spiranthes aestivalis* (Poir.) Rich. Mathé & Melki hebben dit onmiddellijk hersteld in een nieuw artikel, S.F.O. (1994), n°. 113, p. 158-159.

Wat ons vooral in deze beschrijving ontbreekt is ook maar enige vergelijking of aansluiting met *Ophrys apifera* Huds., een leemte die we getracht hebben op te vullen, maar die zeker nog verder moet onderzocht worden. Het gaat immers niet op om deze *Ophrys santonica* Mathé & Melki enkel te vergelijken met *Ophrys scolopax* Cav., *Ophrys conradiae* Melki & Deschâtres en *Ophrys elatior* Gumprecht. Wat hebben trouwens deze twee laatste er mee gemeen? Het is bijvoorbeeld zeer aan te raden het artikel van Grasso en Gulli over *Ophrys conradiae* te lezen, welk eveneens verschenen is in S.F.O. (1994), n°. 113, p. 183-187.

Hoewel, zoals hiervoor in de beschrijving reeds werd vermeld, is deze *Ophrys santonica* door Mathé & Melki goed getypeerd, maar we stellen toch vast dat deze *Ophrys* zeker verwantschap toont met *Ophrys apifera* Huds. en dit soms zeer duidelijk.

- De zijlobben van de lip zijn kort, stomp en breed aan de schouders en lijken in profiel duidelijk driehoekig. Dit is o.a. een kenmerk van hybriden met *Ophrys apifera* Huds.
- In profiel hebben sommige exemplaren ook het typische "buikje" van een hybride *Ophrys*

scolopax Cav. x *Ophrys apifera* Huds., S.F.O. (1994), n°. 113, p. 159.

- Het aanhangsel is niet meer afgerond en breed maar is smaller, drietandig met soms een duidelijke langere middenrand, en soms zelfs naar boven geplooid. (Dit wil niet zeggen dat dit bij *Ophrys scolopax* Cav. ook niet voorkomt.)
- De petalen zijn onregelmatig van vorm. Dan weer breed driehoekig, dan weer klein driehoekig, of zeer kort en geoord. S.F.O. (1994), n°. 113, p. 159 en in *Les orchidées de France* etc. S.F.O. (1998) p. 295.

De schildvormige tekening is beenkleurig omzoomd en soms teruggetrokken rond het basaalveld dat afgelijnd is met een opvallende zwartpurperen boord. Dit is duidelijk te onderscheiden bij *Ophrys apifera* Huds. maar ontbreekt of is minder zichtbaar bij *Ophrys scolopax* Cav.

Waar we nog geen goede verklaringen voor hebben zijn:

- De merkkelijk latere bloei dan *Ophrys scolopax* Cav. (3-4 weken) en de wat latere bloei dan *Ophrys apifera* Huds. (1-2 weken).
- De intermediaire hybriden, die soms in zwermen voorkomen, maar even snel weer verdwijnen (o.a. in 1986, St. Georges de Luzençon, met 28 exemplaren *Ophrys x minuticauda* Duffort), zie pag. 89, 4. Deze zijn meestal samen met *Ophrys scolopax* Cav. in hoogbloei als *Ophrys apifera* Huds. slechts aanvangt met bloeien.
- De aanwezigheid van een soms brede kale gele zoom rondom de middenlob. Deze is soms wel aanwezig bij de *lusus trollii* of bij de variëteit *botteronii* van *Ophrys apifera* Huds. Is zeldzaam, maar komt ook voor bij *Ophrys scolopax* Cav. maar is door de plooiing van de lip nauwelijks zichtbaar.

In de originele beschrijving van Mathé & Melki lezen we het volgende: Sépale dorsale fortement courbé en avant recouvrant le gynostème. Wat betekent: middensepaal sterk voorovergebogen en het zuiltje bedekkend. Dit was voor ons niet altijd goed zichtbaar en duidelijk. Wat wel opvalt, maar dan ook weer niet bij alle planten, is dat de

sepalen wat bol staan zoals deze van *Ophrys apifera* Huds. Ze zijn natuurlijk wel wat kleiner en niet langwerpig spits, maar meer afgerond zoals bij *Ophrys scolopax* Cav.

Het is een feit dat o.a. bij *Ophrys apifera* Huds. de middensepaal, ondanks dat ze sterk gewelfd en gebogen is, in enkele uren naar achter plooit. Gewoonlijk zijn dan de pollinien uit de helmhokjes gevallen en de pollenpakketjes bengelen dan voor de stempelholte. Het minste zuchtje, zelfs van de fotograaf bij windstil weer is dan voldoende om ze tegen de stempel te werpen. Het spreekt dan een beetje voor zich dat bij het naar achter plooiën van de sepalen het zuiltje in de wind wordt gezet en er gemakkelijker bevruchting kan plaats vinden.

Evenzo kunnen we ons voorstellen dat sommige orchideeën die blootgesteld worden aan hitte (o.a. bloeitijd juli) er belang bij hebben dat het zuiltje door de middensepaal wat beschaduwde wordt om snelle verdroging te voorkomen.

In hoever dit uitgeselecteerd wordt door de bestuiver, nog onbekend, is dus niet bekend.

Voor wat de bloeitijd betreft, moeten we toch het volgende opmerken:

Mathé & Melki situeren deze van *Ophrys scolopax* Cav. gemiddeld vanaf de laatste week van april tot de eerste week van juni. Dit bij een Atlantisch klimaat op een hoogte van 100-150 meter. Hier aan de voet van de Causse du Larzac op 600-650 meter is dit de eerste week van mei tot half juni. Maar de causse is mediterrane beïnvloed. Mathé & Melki situeren de bloeitijd van *Ophrys santonica* (gemiddeld) aanvang juli tot de eerste week van augustus. Maar in 1993 bij een zeer vochtige lente (was het toen ook warm?) reeds midden juni.

We beschikken nog over te weinig gegevens om een juiste en duidelijke spreiding van de bloeitijd van *Ophrys santonica* Mathé & Melki te geven. In 1999 was de aanvang van de bloeitijd begin juli, maar dit jaar (2000) vonden we het eerste bloempje op 15 juni. Dit is zonder twijfel ook te wijten aan de uitzonderlijk milde weersomstandigheden. Regelmatig viel er regen. Trouwens alle *Ophrys*-soorten hadden mooie rozetten en goed ontwikkelde en hoge bloeistengels. Het is ons

nog niet duidelijk of er inderdaad een vacuüm is tussen einde bloei van *Ophrys scolopax* Cav. en begin bloei van *Ophrys santonica* Mathé & Melki. We zijn in ieder geval niet overtuigd. Wel weten we dat o.a. op een helling nabij Vendeloves (St. Afrique) in augustus '87 nog *Ophrys scolopax* s.l. was aangetroffen, wat ons doet vermoeden dat zowel in de Charente als hier in Zuid-Aveyron de bloeitijd voor beide soorten ongeveer gelijklopend is. Misschien een week verschil volgens de al dan niet gunstige weersomstandigheden.

In hoeverre het aannemelijk is om deze kleine en laat bloeiende *Ophrys*, die toch sterk beïnvloed is door *Ophrys apifera* Huds., de soortnaam *santonica* te geven zal door verder onderzoek moeten worden aangetoond.

Literatuur

- Bateman, M., Pridgeon, A., and Chase, W. (1997): Phylogenetics of subtribe orchidinae based on nuclear ITS sequences.
1. Intergeneric relationships and polyphyly of *Orchis* sensu lato, *Lindleyana* 12 (2) p. 89-109.
 2. Infrageneric relationships and reclassification to achieve monophyly of *Orchis* sensu stricto. *Lindleyana* 12 (3) p. 113-141.
- Bournérias, M. (1998): S.F.O. Les Orchidées de France, Belgique et Luxembourg. Parthenope, Paris, p. 291-292, p. 294-295.
- Buttler, K. P. (1986): Orchideen. Mosaik Verlag München, p.192.
- Cozzolino, S., Aceto, S., Caputo, P., e.a. (1998): Phylogenetic relationships in *Orchis* and some related genera: An approach using chloroplast DNA. *Nordic Journal of Botany* 1998 18 (1).
- Danesch, O. & E. (1972): Orchideen Europas. *Ophrys* hybriden. Hallwag Verlag, Bern-Stuttgart, p. 93, p. 75 en p. 243, 11a/19.
- Dekker, Hans. (1994): Orchideeën vondsten in Zuid-Frankrijk in 1994. *Eurorchis* 7, p. 97-106.
- Delforge, P. (1994): Guide des Orchidées d'Europe, d'Afrique du Nord et du Proche-Orient. Delachaux -Niestlé, p. 20- 24, p. 350-352 en p. 357-360
- Devillers, P., & Devillers-Terschuren, J. (1994): Essai d'analyse systématique de genre *Ophrys*. *Natural. belges* 75, n°, 7 blz. 273- 400
- Grasso, P. M., & Gulli, V. (1994): A propos de "L' éclosion d'une fleur nouvelle en Corse: *Ophrys conradiae*". *S.F.O. L' Orchidophile* 25, n°. 113 blz. 183- 187.
- Landwehr, J. (1977): Wilde orchideeën van Europa 2, Natuurmonumenten, p. 436-443.
- Mathé, J. M., & Melki, F. (1994): *Ophrys aestivalis*, une nouvelle espece a floraison tardive dans le centre-ouest de la France. *S.F.O. L' Orchidophile* 25, n°, 112, p. 120-126.
- Mathé, J. M., & Melki, F. (1994): *Ophrys santonica*: un nom valide pour *Ophrys aestivalis* Mathé et Melki. *S.F.O. L' Orchidophile* 25, n°. 113, p. 158-159.
- Moggridge, J. T. (1869): Ueber *Ophrys insectifera* L. (Part.), *Nova acta Leop. Carol. Dtsch. Akad. d Naturf.*, Dresden 35 (3), p. 1-16.
- Paulus, H., & Gack, C. (1999): Bestäubungsbiologische Untersuchungen an der Gattung *Ophrys* in der Provence, Ligurien und Toscana. *AHO Journal Europaischer Orchideen* 31, p. 347-422.

Herman van Looken
Mas Serieys - Pas de Ceilhes
F - 12540 Fondamente/Aveyron

-
- 1 *Ophrys santonica* Mathé & Melki;
La Bastide des Fonts, 15 juni 2000;
Afbeeldingsmaatstaf: 1/1; Foto: H. van Looken
- 3 *Ophrys santonica* Mathé & Melki;
Canals - La Pezade, 7 juli 2000;
Afbeeldingsmaatstaf: 1/1:3; Foto: H. van Looken

- 2 *Ophrys santonica* Mathé & Melki;
Canals, 1 juli 2000;
Afbeeldingsmaatstaf: 1/1; Foto: H. van Looken
- 4 *Ophrys x minuticauda* Duffort;
Tierques, 1 juni 2000; typisch
Afbeeldingsmaatstaf: 1/1. Foto: H. van Looken



1



2



3



4